

Linnéuniversitetet

Kalmar Växjö

Kandidatuppsats

Samuel Pepys och Pesten

Känslor i tid av kris och kaos

Författare: David Hedström
Handledare: Stefan Arvidsson
Examinator: Johan Adetorp
Termin: HT19/VT20
Ämne: Religionsvetenskap
Nivå: Kandidat
Kurskod: 2RKÄ2E

Abstract

This is a study of emotions in Samuel Pepys diary during the plague year 1665. The emotions is seen in both a public and a private perspective through Pepys's written words. It examines the emotions of those who fled the plague and the those who remained in London and suggests that they may have felt the effects of the plague in different ways. Furthermore it examines Pepys's private emotion in relation to his puritan upbringing, later anglican beliefs and position as a man of the early enlightenment.

Nyckelord

Samuel Pepys, tidigmodern tid, katastrofer, pest, känslornas historia, emotional communities, rädsla, tidigmodern religion, upplysningen

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
2 Syfte	2
3 Studiet av en dagbok	3
3.1 <i>Om Samuel Pepys dagbok</i>	3
3.2 <i>Disposition</i>	4
4 Vad är känslornas historia?	5
4.1 <i>Neuropsykologi, teologi och humoralpatologi</i>	5
4.2 <i>Tidigare forskning</i>	8
5 Om Samuel Pepys	8
6 Allmänheten och pesten	10
6.1 <i>Händelseförloppet</i>	10
6.2 <i>Pesten och statuskillnader</i>	16
7 Samuel Pepys och pesten	21
8 Slutsatser	26
8.1 <i>Allmänna och offentliga känslor</i>	26
8.2 <i>Pepys känslor</i>	28
9 Avslutning och didaktisk reflektion	31
Referenser	32

1 Inledning

”But Lord, how everybody’s looks and discourse in the street is of death and nothing else, and few people going up and down, that the town is like a place distressed – and forsaken”

– Samuel Pepys, 30 augusti 1665

Året 1665 drabbas London av vad som kom att bli pestens sista utbrott i England. 100 000 människor, en fjärdedel av stadens befolkning, beräknas ha fått sätta livet till. De som kunde flydde staden, med det var inte alla förunnat. Samuel Pepys som hade både resurser och inflytande kunde ha lämnat staden men valde att stanna kvar för affärerna och för sitt arbete som styrelseledamot i The Royal Navy. Mellan åren 1660 och 1669 förde Pepys dagligen dagbok. Den välutbildade och inflytelserike Pepys som valt att stanna i pestens London ger direkt vittnesbörd från denna enorma katastrof, från den rasande pestens epicentrum. Hur beskriver den puritanskt fostrade upplysningsmannen Pepys sina och sina medmänniskors känslor och upplevelser? Hur hanterar människan en sådan extrem situation? Läsandet av Samuel Pepys dagbok ger en direkt insyn i en vardag där husen spikas igen, kyrkogårdarna överfylls av lik och rädslan manifesteras i varje mänsklig handling. Det historiska studiet av känslor är ett nytt sätt att närma sig det förgångna, ett sätt att se människorna på andra sidan källmaterialet. Att förstå rädslan, melankolin och dödsångesten som människorna uttrycker i det pestdrabbade London ger perspektiv på hur människan fungerar i tid av kris och kaos.

2 Syfte

Det är svårt att inte bli djupt fascinerad av Samuel Pepys dagbok. Det är någonting med närheten i dagboken som är tilltalande och dessutom ovanlig för ett så gammalt historiskt källmaterial. Pepys skriver om allt han finner relevant och han har inga problem med att skriva ner det som de flesta förmodligen inte skulle valt att dela med sig av. Sådant som pinsamheter och misslyckanden, händelser och känslor som vi människor sällan vill dela med oss av eller visa upp. Efter att ha kommit i kontakt med teoribildningen kring känslornas historia har det fyllt mina tankar och visat sig ha kopplingar till långt fler områden än bara ett generellt historiskt studium, vilket är ett sidospår som jag kommer återkomma till i den avslutande didaktiska reflektionen. För denna uppsats blev kombinationen av dagboken och det teoretiska området ett fungerande koncept. Efter överväganden valde jag att inrikta mig på pestsutbrottet i London 1665, vilket var en av de stora händelser som Pepys upplevde och beskrev i sin dagbok. Arbetat har mynnat ut i några huvudsakliga perspektiv på känslor: allmänna känslor och Pepys egna känslor, hur känslouttryck skiljde sig mellan de som flydde pesten och de som inte flydde pesten och till sist att försöka förklara och få perspektiv på Pepys känslor. För att tydliggöra följer här fyra punkter som sammanfattar denna studies syfte:

- Undersöka allmänna och privata känslor i Pepys skildring av pestens händelseförlopp
- Få perspektiv på skiljande känslouttryck i huvudsak mellan de som kunnat fly och de som inte kunnat fly eller som valt att stanna
- Undersöka hur Pepys uttrycker känslor i relationen till pesten
- Försöka förklara de känslor Pepys uttrycker genom perspektiv från hans puritanska uppfostran, hans anglikanska tro och hans position som tidig upplysningsman

3 Studiet av en dagbok

3.1 Om Samuel Pepys dagbok

Samuel Pepys förde dagbok mellan 1660 och 1669 och tecknade den på papper med Thomas Sheltons stenografiska metod.¹ Vid Pepys död skänktes hans bibliotek till Magdalene College i Cambridge. Den första översättningen gjordes i början på 1800-talet och därefter kom det en rad översättningar som alla gemensamt att de utelämnat stora delar. Dagboken är massiv i sin helhet, cirka 1.2 miljoner ord.² Den första fullständiga översättningen av dagboken gjordes av Robert Latham och William Matthews och publicerades på 1970-talet. Det är stor fördel att dagboken skrevs i shorthand, därmed krävdes översättning och därför har det stora språkliga arbetet redan utförts (till stor del). En av mina stora farhågor har rört ordens betydelse. Språk är i ständig förändring och även fast 1600-tals engelska i mångt och mycket är begripligt så har många ord som användes både då och nu fått förändrad betydelse. Men i Lathams och Matthews version av dagboken finns det i varje volym register med definitioner av återkommande ord och fraser. Metodologiskt blir därmed registren det första steget i tolkningsprocessen av dagboksstyckena som ligger till grund för denna studie.

Vi fortsätter med ett källkritiskt perspektiv på dagboken och hur studiet av känslor går till. Vad som är direkt historiskt korrekt är inte helt relevant – sådant som vanligen inte brukar kunna ses som tillförlitligt källmaterial är det som här är av största intresse: känslomässiga utsagor och åsikter. Det är själva studieobjektet. Vad som uttrycks om en händelse eller person och varför det uttrycks är det intressanta, huruvida det är korrekt och sant är av mindre vikt i det här perspektivet. Det källkritiska tendenskriteriet behandlas alltså inte på det vanliga viset när det kommer till källmaterialet däremot är det relevant att ställa sig frågor så som vad Pepys egentligen menade när han beskrev en känsla. Var det hans egen känsla? Var det en allmän uppfattning? Var det en känsla han borde ha känt? Lika mycket som Pepys dagbok är en historisk källa är det ett litterärt verk. Stephanie Trigg skriver att känslor är det som har den mest centrala rollen i litteratur men att det finns metodologiska problem, det nedskrivna kan vara nedskrivet för att det är exceptionellt och

¹ Stenografi; ett skriftsystem skapat för att kunna skriva snabbt med hjälp av specifika tecken och förkortningar. Det användes i stor utsträckning förr i tiden innan inspelningsmöjligheterna via diktafoner och dylikt fanns. Den som behärskar metoden kan skriva lika snabbt som det talas, därav praktiskt för till exempel journalist eller protokollförare.

² Methods of the commentary. I *Pepys, The Diary of Samuel Pepys*, vol. 1., 1970, cxliii.

ovanligt.³ Trigg bidrar med en strategi för att hantera detta problem. Pepys dagbok håller inte isär det privata och det offentliga utan det går in i vartannat helt obekymrat, likadant beskriver han det vardagliga och det triviala. På så vis ges perspektiv på det exceptionella, han skrev inte bara ner det som skulle göra dagboken mer spännande eller tilltala en läsare (om det ens var tänkt att någon skulle läsa det).⁴ Pepys person är inte helt representativ för människan i London på 1660-talet men genom att försöka hålla isär privata och allmänna känslor går det arbeta runt det bekymret. Pepys vittnesbörd blir i det här perspektivet tvåfaldigt: ” [...] representing his private self for his own records, while at the same time recording social emotions”.⁵ Triggs studie av privata och allmänna känslor ligger metodologiskt till grund för hur jag valt att strukturera och analysera mitt resultat.

En annan grundläggande metodologisk princip närmre kopplat till det historiska studiet av känslor beskriver Erin Sullivan i sin avhandling om tidigmodern sorg och melankoli: en text kan inte bara läsas utefter vilken känsla som omskrivs utan även *hur* känslan omskrivs.⁶ Denna princip blir central i förståelsen för vilka känslor Samuel Pepys beskriver och uttrycker i dagboken. Han skriver mycket sällan utläggningar om känslorna i sig, inte heller ges uppfattningen om att han medvetet försöker skapa några känslor hos läsaren. Därmed blir det centrala att utläsa känslor (och beskrivningar av känslor) som inte har ett påtagligt retoriskt syfte, troligen inte medvetet omskrivna och kanske i vissa fall försökts att döljas.

3.2 Disposition

Noterbart vad det gäller dispositionen är presentationen av resultat av läsandet av dagboken i två delar. Den första delen inriktar sig på Pepys beskrivning av allmänhetens känslor och pestårets förlopp, för att sedan följa ett spår in på statuskillnader, de som kunde fly pesten och hur dessa faktorer påverkade synen på pesten och känslorna katastrofen gav upphov till. Den andra delen behandlar den privata sfären av känslomässiga uttryck, vad Pepys personligen uttryckte för känslor, hans reaktioner och hur han hanterade vardagen i pestens London. Perspektiven den religiösa Pepys och upplysningsmannen Pepys sätts i relation till

³ Trigg. *Samuel Pepys and the Great Fire of London: Trauma and Emotion, Private and Public*. I *Disaster, Death and the Emotions in the Shadow of the Apocalypse, 1400–1700*, Spinks & Zika (red.), 343.

⁴ Trigg. *Samuel Pepys and the Great Fire of London: Trauma and Emotion, Private and Public*. I *Disaster, Death and the Emotions in the Shadow of the Apocalypse, 1400–1700*, Spinks & Zika (red.), 341.

⁵ Trigg. *Samuel Pepys and the Great Fire of London: Trauma and Emotion, Private and Public*. I *Disaster, Death and the Emotions in the Shadow of the Apocalypse, 1400–1700*, Spinks & Zika (red.), 354.

⁶ Sullivan, *Beyond Melancholy*, 2016, 5.

varandra. Därefter görs en sammanfattande diskussion också den delad i två delar där den första behandlar det allmänna och den andra det privata. Denna studies sista del är en didaktisk avslutande reflektion som kopplar känslornas historia till skolans värld och modern filosofisk samhällskritik.

4 Vad är känslornas historia?

4.1 Neuropsykologi, teologi och humoralpatologi

Varför är det relevant att studera känslor i en historisk kontext? Alec Ryrie och Tom Schwanda beskriver forskningsfältet (det historiska studiet av känslor) i stort med den gemensamma och sammanhållande uppfattningen om att ingen historisk kultur på ett trovärdigt sätt kan förstås: ” [...] unless it is grounded in the inner experiences of which those cultures consisted”.⁷ Men innan vi förkovrar oss i detta moderna forskningsfält så börjar vi med att ta ett steg tillbaka för att kort titta på hur förståelsen för känslor förändrats i ett längre historiskt perspektiv.

Under antiken skrev filosofer som Aristoteles om människans känslor. Efter kristnandet av Rom dominerades teoretiserandet om känslor av kristna tänkare och teologer som Augustinus. Under renässansen med kombinationen av teologi, medicin och filosofi utvecklades teorierna om människans känslor och under 1600-talet i *The Passions of the Soul* separerade Descartes på människans sinne och kropp, vilket kom att djupt påverka den moderna förståelsen för människan.⁸ Rosenwein & Riccardo beskriver det som att teologer och filosofer fortfarande hade stor påverkan på förståelsen för känslor under 1700-talet men därefter har sekulära, fysikaliska och mekanistiska teorier kommit att dominera. Under 1800-talet kom termen *känslor* att ersätta termer som *passioner* och *affektioner*. Idag har den naturvetenskapliga forskningen tillnärmelsevis monopol på forskningen om och förståelsen för känslor.⁹

Det moderna naturvetenskapliga studiet av känslor sker huvudsakligen inom den neuropsykologiska forskningen. Rosenwein & Riccardo lyfter upp Randolph Cornelius *The Science of Emotion* från 1996 i vilken han avhandlar fyra för den moderna psykologin grundläggande paradig och hur de vetenskapligt förklarar människans känslor. De är darwinism, William James teorier om känslor (alt. james-langes teori), kognitivism och

⁷ Ryrie & Schwanda, *Puritanism and Emotion in the Early Modern World*, 2016, 7.

⁸ Rosenwein & Riccardo, *What is the history of emotions?*, 2017, 8-9.

⁹ Rosenwein & Riccardo, *What is the history of emotions?*, 2017, 9.

socialkonstruktivism.¹⁰ Paul Ekman med flera publicerade på 70-talet en studie som sa sig visa på sex universella grundkänslor genom att studera ansiktsuttryck som representerade de olika känslorna.¹¹ Studien fick brett genomslag men har i efterhand kritiserats på bred front, många forskare framhåller känslornas experimentella natur.¹² Socialkonstruktivismen menar att känslor är sociala konstruktioner, att känslor är något människan lär sig, lär ut och är kopplat till sociala roller och strukturer. Rosenwein & Riccardo menar att socialkonstruktivismen vid första anblick kan tolkas att se känslor som något utanför den kroppsliga sfären men det är inte den rätta tolkningen utan snarare ska känslor i socialkonstruktivismens perspektiv tolkas som både ur människans kropp och sinne, varav båda delar införlivar och förkroppsligar sociala normer.¹³ Frågan om i vilken utsträckning medfödda egenskaper eller yttre påverkan påverkar mänskligt beteende är en klassisk debatt. Men inom modern genetik har uppkommit resultat som till viss del stödjer ett socialkonstruktivistiskt perspektiv: epigenetiska faktorer, eller miljöns påverkan på DNA.¹⁴ I denna studie finns det inte utrymme för att gå djupare in i detta (förvisso mycket spännande) område.

Vi lämnar naturvetenskapen för det moderna historiska studiet av känslor. Att skriva om känslor är i sig inte något nytt på det viset att historiker under lång tid (argumenterbart alla tider) skrivit om människans känslor, men att studera känslor i sig självt i ett historiskt perspektiv är ett modernt forskningsområde. Barbara H. Rosenweins *Emotional Communities in the Early Middle Ages* är kanske det mest inflytelserika verket på området. I denna studie, publicerad 2006, presenterade Rosenwein sin teori om *Emotional Communities* vilken är grundläggande för denna uppsats. En emotional community är grupp av människor som delar värderingar, intressen och mål. Det är alltså inte vilken grupp människor som helst utan det handlar om gemenskaper. Rosenwein beskriver hur man kan likna emotional communities vid Foucaults *diskurser*: gemensamma sätt att tänka, delade ordförråd som har en kontrollerade eller disciplinerande funktion, eller Bourdieus *habitus*: internaliserade normer som bestämmer hur människan ska tänka och handla och hur de kan vara olika i olika grupper.¹⁵

¹⁰ Rosenwein & Riccardo, *What is the history of emotions?*, 2017, 10.

¹¹ Rosenwein & Riccardo, *What is the history of emotions?*, 2017, 12.

¹² Rosenwein, *Generations of Feelings*, 2016, 2–3.

¹³ Rosenwein & Riccardo, *What is the history of emotions?*, 2017, 21.

¹⁴ Rosenwein & Riccardo, *What is the history of emotions?*, 2017, 23.

¹⁵ Rosenwein, *Emotional Communities in the Early Middle Ages*, 2006, 24–25.

Känslor under tidigmodern tid har känslor kommit att förklaras i två huvudsakliga perspektiv. Det första förklaringsperspektivet utgår från att studera den medicinska och biologiska förståelsen för människan, den tidigmoderna människan såg på människan som bestående av fyra olika vätskor (humours), vilket var Galens antika humoralpatologi. Människans känslor var direkt kopplade till dessa vätskor: en förändring av balansen mellan vätskorna påverkade vilka känslor människan kände, man brukar prata om att känslorna var förkroppsligade.¹⁶ Flertalet viktiga studier har gjorts inom teoriramen och den fortsätter vara relevant för att förstå hur människan uppfattade och förstod känslor.¹⁷ På senare år har dock flertalet forskare betonat en litterär och filosofisk förståelse för känslor, inte som ersätter den kroppsliga förståelsen men fördjupar den (det finns ett antal viktiga äldre studier, men trenden är på senare år).¹⁸ Angus Gowland skriver i *The Worlds of Renaissance Melancholy* om Robert Burton som under 1600-talet författade det massiva verket *The Anatomy of Melancholy*. I *The Anatomy* [...] förklarade Robert Burton passionerna med en kombination av kristen teologi, aristotelisk psykologi och galensk medicin. Syndafallet beskrivs som ” [...] the origin of all human affliction”.¹⁹ Erin Sullivan visar i *Beyond Melancholy: Sadness and Selfhood in Renaissance England* hur bland annat teologiska teorier så som predestinationsläran formad förståelsen för sorg minst lika mycket som den medicinska humoralteorin.²⁰ Dessa teoretiska perspektiv är centrala för denna uppsats huvudsakliga studie. För att förstå känslorna som Pepys beskrivit måste både den fysiska förståelsen för känslornas tas hänsyn till likväl som de själsliga och psykologiska aspekterna, huvudsakligen hämtat ur den kristna litterära traditionen.

Stephanie Triggs artikel om Samuel Pepys och den stora elden i London nämndes i metoddelen, den ingår i antologin *Disaster, Death and the Emotions in the Shadow of the Apocalypse, 1400–1700*, redaktörerna Jennifer Spinks och Charles Zika . Studiet av katastrofer och känslor delar Spinks och Zika in i tre huvudsakliga faser vars koncept realiserar och tydliggör känslors enorma påverkan på och del i den mänskliga upplevelsen av katastrofer. Den första fasen är vad för känslor som katastrofen utlöser: exempelvis chock, rädsla, lidande och kaos. Den andra fasen går ut på att studera

¹⁶ Kambaskovic. *Humoral theory*. Sullivan. *Melancholy*. I *Early Modern Emotions*, Broomhall (red.), 2016, 39–41, 56–60.

¹⁷ Se studier så som Gail Kern Pastors *Humoring the Body: Emotions and the Shakespearean Stage* eller Fay Bound Albertis *Matters of the Heart: History, Medicine, and Emotion*.

¹⁸ Se Gowland och Sullivan i referenslistan men även Brian Cummings & Freya Sierhuis *Passions and Subjectivity in Early Modern Culture*.

¹⁹ Gowland, *The Worlds of Renaissance Melancholy*, 2006, 123.

²⁰ Sullivan, *Beyond Melancholy*, 2016, 4–5.

katastrofens förklaringar i dess kulturella kontext, alltså människornas förståelse för katastrofen och där med också vilka reaktioner som förväntas av människan och vilka reaktioner som faktiskt uppkom. Den tredje fasen är känslornas centrala roll i människan hantering av katastrofer, i hur gruppen hålls samman, för att överkomma rädsla och läka lidande.²¹

4.2 Tidigare forskning

Centralt verk för känslornas historia under tidigmodern tid är *Early Modern Emotions – An introduction* av Susan Broomhall vilket är en kombinerad antologi, forskningsöversikt och ett uppslagsverk. Perspektiv på de religiösa aspekterna av känslorna har studerats i flertalets böcker och artiklar. Kopplat till denna studies område är framför allt och Alec Ryries *Being Protestant in Reformation England* och antologin *Puritanism and Emotion in the Early Modern World* samt artikeln ”Rational Religion” in *Restoration England* av John Spurr relevanta för att förklara den religiösa sfären. Den närmsta studien som gjorts mitt uppsatsområde är den redan nämnda studien *Samuel Pepys and the Great Fire of London: Trauma and Emotion, Private and Public*. Stephanie Triggs studie utforskar Samuel Pepys dagbok som källmaterial för det historiska studiet av känslor genom att studera hur Pepys beskriver båda sina egna och allmänhetens känslor och känslomässiga reaktioner under den stora branden i London 1666. Hennes fokus ligger i ett källkritiskt och metodologiskt resonemang om dagboken där resultatet visar hur man kan se skillnad på ”private and public emotions”.²² Pesten i London är inte studerad i ljuset av känslornas historia, inte heller har känslornas religiösa förklaringsgrund kopplats till Samuel Pepys puritanska arv och upplysningstilltro.

5 Om Samuel Pepys

Samuel Pepys föddes den 23:e februari 1633 på Fleet Street i Salisbury Court, London. Äldsta sonen till skraddaren John Pepys. Efter studier vid bland annat St. Pauls i London fick han möjlighet att studera vid Magdalene College, Cambridge. Efter studierna ingår

²¹ Spinks & Zika, *Disaster, Death and the Emotions in the Shadow of the Apocalypse, 1400–1700*, 2016, 5.

²² Trigg, Stephanie. *Samuel Pepys and the Great Fire of London: Trauma and Emotion, Private and Public*. I *Disaster, Death and the Emotions in the Shadow of the Apocalypse, 1400–1700*, Spinks & Zika (red.), 2016, 341–354.

Pepys i den inflytelserika Sir. Edward Montagus tjänst.²³ Montagu hade varit general under Oliver Cromwell och kom sedan att ha en viktig roll i restorationen av den engelska kronan. Montagu kom att belönas med flertalet titlar och blev greve av Sandwich. Via Montagus inflytande fick Pepys positionen som *Clerk of the Acts* i amiralitetet vilken han innehade under tiden han skrev dagbok. Pepys familj består av honom själv, hans fru Elizabeth och ett antal tjänare och hushållerskor. I samband med restoration lämnade Pepys sin tidigare puritanska trostillhörighet av huvudsakligen politiska skäl, han gillade inte de fanatiska puritanerna och hur de var 'farliga för freden'. Det var med glädje Pepys återvände till "the Religion I was born in".²⁴ Pepys besökte regelbundet kyrkan och var ofta kritisk till predikan. Neil G. Smith beskrev Pepys som kyrkobesökare i en artikel på 30-talet och menade att den vanliga kyrkobesökaren förmodligen inte alls var så kritisk som Pepys. Smith fortsätter:

"Pepys's interest in religious questions was not very different from his interest in a newly invented vacuum pump, or in the charming of larks by snakes. He was one of those men whose minds are encyclopedic in their range, and religion was included as having a place among the many interesting phenomenon which came within the field of his observation."²⁵

Smiths beskrivning av Pepys leder oss vidare till hans intressen, vilket var många och spridda över flera områden. Pepys kanske största intresse var det för böcker, vid hans död donerades hans då enorma bibliotek till Magdalene College i Cambridge där hans samling finns bevarad än idag som *The Pepys Library of Magdalene College*. Vidare intresserade han sig för teater och musik och han spelade flertalet instrument. Intresset för vetenskap var stort och 1665 blev Pepys medlem i The Royal Society. Men Samuel Pepys var ingen vetenskapsman även fast han var mycket nyfiken på de naturvetenskapliga frågorna. Pepys har av en modern vetenskapshistoriker beskrivits som "almost comically and arts man".²⁶ Claire Tomalin som skrivit den senaste Pepysbiografen för en linje om att Pepys egentligen var "a secret scientist of a kind, if only through his scrutiny of himself, and the candid, dispassionate, regular and detailed record he made of his own physical, moral and psychological state".²⁷ Under 1680-talet kom Pepys att vara ordförande för The Royal Society på grund utav hans stora inflytande och administrativa förmåga. Hans kanske största bedrift i The Royal Society var att han beställde upptryckningen av Isaac Newtons *Principia*

²³ Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 1. Se Lathams biografi, *The Diarist*, xvii-xxvii.

²⁴ Religion. I *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 10, Companion, 1983, 351.

²⁵ Smith, *Mr. Pepys Goes to Church*. University of Toronto Quarterly, Vol. 7, 1938, 551.

²⁶ Tomalin, *Samuel Pepys The Unequalled Self*, 2012, 252.

²⁷ Tomalin, *Samuel Pepys The Unequalled Self*, 2012, 252.

Mathematica. Pepys stora bedrift var så klart inte känd för hans gelikar: ”Had they been able to read his Diary, some at least would have marvelled at the achievement of a man observing himself with scientific curiosity as he voyaged through the strange seas of his own life”.²⁸

6 Allmänheten och pesten

6.1 Händelseförloppet

Den 30:e april 1665 skriver Samuel Pepys sin rutinmässiga sammanfattning av den gångna månaden. Han är nöjd med sina affärer, den ekonomiska situationen är inte dålig. Månanden har färgats av oro och besvär med affärerna kring kolonin i Tanger (Pepys är en del kommittén som sköter kolonin) och han förväntar sig mer av den varan.²⁹ De senaste nyheterna från kriget med Nederländerna omskrivs: flottans position vid Nederländernas kust. De avslutande orden i dagboksanteckningen markerar början på Pepys omskrivningar av det sista stora utbrottet av pest i England: ”Great fears of the Sickenesse here in the City, it being said that two or three houses are already shut up. God preserve us all”.³⁰ Det hör till saken att pesten var ett återkommande fenomen. Christopher Morris, som bidragit med kapitlet om den stora pesten i London i *The Diary of Samuel Pepys Companion*, skriver att London drabbats av mer eller mindre regelbundna pestepidemier sedan 1300-talet. Åren innan den stora epidemien 1665 har antalet döda per år legat stabilt, som högst 20 döda ett av åren, och under 20 år innan dess har antalet döda på ett år inte överstigit 36. Han skriver att den allmänna uppfattningen mycket väl kan ha varit att pesten vart något som helt höll på att försvinna.³¹ Pepys ord bör tolkas i ljuset av det, det senaste större utbrottet skedde 40 år tidigare: 1625.

Under de tre följande veckorna skriver inte Pepys ett ord om pesten. Han arbetar på amiralitetskontoret, går på teater, oroar sig som vanligt över sina affärer och sin ekonomi. Den 24:e maj vid lunchtid besöker Pepys ett café där de stora nyheterna är de senaste från kriget med Nederländerna sedan kommer det på tal hur pesten sprider sig.³²

²⁸ Tomalin, *Samuel Pepys The Unequalled Self*, 2012, 258.

²⁹ Tanger är en stad i Marocko vid Gibraltar sund som Storbritannien fick 1660 som en hemgift vid Katarina av Braganças äktenskap med Karl II. På grund av höga försvarskostnader lämnar Storbritannien Tanger 1684.

³⁰ 30 apr., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 93.

³¹ Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 10, Companion, 329–330.

³² Caféet som fenomen var nytt för London, det första öppnade 1654. Caféerna blev populära samlingsplatser för samtal och debatt – vilket de var bättre lämpade för än de mer högljudda tavernorna.

Diskussionerna går om vilka botemedel det finns: ” [...] some saying one thing, some another”.³³ När Pepys sammanfattar månaden den 31:e maj nämner han ingenting om pesten. Än så länge har det inte skett något som påverkar Pepys, en kan anta att han hade skrivit något i dagboken om så varit fallet. Sommaren närmar sig och pestlopporna trivs bättre i varmare väder, vilket londonborna snart erfar.³⁴

Den sjunde juni beskrivs av Pepys som den varmaste dagen han någonsin upplevt ” [...] and it is confessed so by all other people the hottest they ever knew in England in the beginning of June [...] ”.³⁵ Denna dag är den första då Pepys kommer i kontakt med pestens framfart:

”This day, much against my Will, I did in Drury-lane see two or three houses marked with a red cross upon the doors, and ”Lord have mercy upon us” writ there – which was a sad sight to me, being the first of that kind that to my remembrance I ever saw”.³⁶

Tills nu har Pepys inte uttryckt specifikt egna åsikter om pesten. Det har varit beskrivningar av vad han har upplevt att andra känner, eller vad den allmänna känslan för det var. Det spännande här är att han beskriver hur det är något som han inte ville se, vilket går att tolka på flera sätt. Men vi börjar med att se vad Pepys fortsatt skrev: ”It put me into an ill conception of myself and my smell, so that I was forced to buy som roll=tobacco to smell to and chaw – which took away the apprehension”.³⁷ Anledning till att det inte var något han ville se och till hans oro över sig själv och lukten går att finna i hans tids förståelse för pesten. Man trodde att sjukdomen spreds via luftburen stank eller lukt (engelskans *miasma*) och om tobak hade man uppfattningen att skulle skydda mot sjukdomen.³⁸ Befann han sig på en plats där han inte ville vara (rädslan för att vara för nära pesten) eller var det att han såg något han inte ville se (rädslan för effekterna av pesten – skräcken i sig)? En ytterligare tolkning hade kunnat vara att Pepys markerar att det inte var något han hört om och av nyfikenhet sökt sig till. Pepys nyfikenhet var ett av hans stora personlighetsdrag vilket vi kommer att ha anledning att återkomma till längre fram. ’Lord have mercy upon us’ är ord värda att dröjas vid. Förståelse för pesten måste förstås i en religiös kontext. Den allmänna uppfattningen var att pesten var ett syndens straff ur Guds vrede.³⁹ Den skrivna önskan om

³³ 24 maj, 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol.6, 108.

³⁴ 31 maj, 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 112–113.

³⁵ 7 jun., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 120.

³⁶ Ett markerat hus låstes eller spikades igen, ofta med de smittade inuti, i 40 dagar. 7 jun., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys: vol. 6*, 120.

³⁷ 7 jun., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 120.

³⁸ Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 10, Companion, 329.

³⁹ Raeburn, *Plague. I Early Modern Emotions*, Susan Broomhall (red.), 2017, 207.

Guds barmhärtighet bör inte bara förstås som något skrivit bara för att: efter som pesten var ett Guds straff var pestens försvinnande också av Gud.

Pesten blir att allt mer påtaglig i London. Den 15:e juni skriver Pepys: "The town grows very sickly, and people to be afeared of it [...]"⁴⁰ Pepys gör även den första (av många) sammanfattningar av hur många som rapporterats ha dött vilket var 112 den senaste veckan, från 43 veckan innan det. Han skriver att en har dött på Fanchurch-street och en på Broadstreete in närheten av Treasurer's office.⁴¹ Dödsfallen på Fanchurch-street och Broadstreete är extra oroande för Pepys, de är i områdena som han själv rör sig i, i centrala London. Två dagar senare. Dagboksinslaget från 17:e juni markerar första gången som pesten tar plats i Pepys arbetsfär. Han får höra att amiralitetsstyrelsens skattmästare Sir George Carteret tillsammans med sin familj lämnat staden på grund av epidemin. Under dagen träffar Pepys Sir William Penn (också han ledamot i amiralitetsstyrelsen) och kommenterar att han ser ut att må bra och att han är gladare att se Sir William Penn än han brukar vara.⁴² Det kan ses som irrelevant men till saken hör att Pepys inte alls tyckte om Sir William Penn, han skrev inte många vänliga ord om honom i dagboken och betraktade honom som en av sina främsta rivaler i amiralitetet. Samma dag, under eftermiddagen, kom Pepys för första gången i nära kontakt med en misstänkt smittad:

"It stroke me very deep this afternoon, going with a Hackny-coach from my Lord Treasurer's down Holborne – the coachman I found to drive easily and easily⁴³; at last stood still, and came down hardly able to stand; and told me that he was suddenly stroke very sick and almost blind, he could not see. So I light and went into another coach, with a sad heart for the poor man and trouble for myself, lest he should have been stroke with the plague – being at that end of town that I took him up. But God have mercy upon us all"⁴⁴

Lägg märke till att Pepys refererar till hjärtat som plats för känslor ('with a sad heart'). Det är vid första anblick inget märkvärdigt med det. Men det hör till saken att förståelsen för var människans känslor kroppsligt fanns var en helt annan än idag. Referenser till hjärtats känslomässiga funktioner har idag endast en språklig och kulturell funktion men innan den moderna medicinen var hjärtat kroppens känslomässiga centra, inte hjärnan. Den galenska medicintraditionen var en självklarhet i tusentals år.⁴⁵ Känslor och hjärtat kan inte separeras från vartannat men vi ska inte heller fastna i tanken att känslan Pepys beskriver endast fanns

⁴⁰ 15 jun., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 128.

⁴¹ 15 jun., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 128.

⁴² 16 jun., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 130.

⁴³ *Easily* översätts till 'långsamare'.

⁴⁴ 16 jun., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 130–131.

⁴⁵ Bound Alberti, *Matters of the Heart: History, Medicine, and Emotion*, 2010, 3–4.

i en fysisk förståelse. Han kanske inte nödvändigtvis kände något faktisk sorg för kusken utan han kan ha skrivit det i dagboken av anledning att han borde ha känt sorg och empati.

Hoppet om att antalet döda skulle sjunka var förgäves. Pepys skriver: "The plague encreases mightily – I this day seeing a house, at a bittmakers over against St. Clements church in the open street, shut up; which is a sad sight".^{46,47} Situationen börjar bli så allvarlig att hovet lämnar Whitehall Palace för Syon House i Isleworth. Pepys konstaterar att situation i delen av staden han befinner sig försämras kraftigt. 267 döda men bara fyra i de centralaste delarna av området – "[...] which is a great blessing to us".⁴⁸ Följande dag är månadens sista och Pepys gör sin sedvanliga sammanfattning. Trots den allmänna situationen beskriver Pepys att han och hans familj är vid god hälsa. Störst oro känner han för arbetet i Tangerkommittén.⁴⁹

Pepys får höra att pesten sprider sig i Westminster: "[...] sad at the news that seven or eight houses in Bazing-hall street are shut up of the plague".⁵⁰ Några veckor senare uppskattas de döda i Redriffe under den senaste veckan till 1089. Allt som kan tänkas hjälpa mot pesten är värt att testa, Pepys får en flaska "plague-water" (troligen någon form av örtdekokt) av en bekant. Över hela Kings-street har epidemin spridits: "[...] the plague growing very raging and my apprehensions of it great".⁵¹ Pestens effekt på staden och dess invånare är tydlig, de som inte kunnat fly gömmer sig och går inte utanför hemmen om det inte är nödvändigt. Pepys beskriver hur han är ensam i Spring-Garden i Foxhall, staden är helt tom.⁵² En ensam kvinna hörs gräla med en man om att låta begrava en hennes nyligen avlidne släkting på kyrkogården istället för "the commons".⁵³ På vägen hem möter han ovanligt få vagnar: "[...] the streets mighty thin of people".⁵⁴

Rädslan för pesten är total. Sjukdomssymtom - vilka som helst - genererar panisk misstänksamhet. En av Pepys tjänstemän, Will Hower, drabbas av kraftig huvudvärk och tvingas lägga sig ner hemma hos Pepys. Pepys drabbas av "extraordinary fear". Rädslan tycks inte bara vara för Will Howers liv utan för att han blev sjuk hemma hos Pepys: "I studied all I could to get him out of the house, and set my people to work to do it without

⁴⁶ *Bittmaker*, en tillverkare av hästutrustning, betsel etcetera.

⁴⁷ 26 jun., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 140.

⁴⁸ 29 jun., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 142.

⁴⁹ 30 jun., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 143.

⁵⁰ 1 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 144.

⁵¹ 20–21 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 163–164.

⁵² Från Faulke's Hall till Foxhall till Vauxhall idag, ett område i London.

⁵³ The Commons refererar till vanlig mark: en massgrav.

⁵⁴ 22 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 164–165.

discouraging him”.⁵⁵ Pepys skrev att han kunde gå till sängs med ett lugnt sinne då de fått hem Will Hwer till sig och förhoppningsvis var det bara huvudvärk.⁵⁶ Dagen efter mår Will Hwer bra och är tillsammans med Pepys större delen av dagen. En nöjd Pepes beskrev hur han, fortfarande i nattskjortan, arbetat hårt med Tangerbokföringen men att det sorgliga ljudet av kyrkklockorna som ringde för de döda hördes fem eller sex gånger.⁵⁷

Både den 8:e och 9:e augusti beklagar sig Pepys över hur lite folk som syns till: ” [...] people being most out of town”.⁵⁸ Han fortsatte med att beskriva en ny problematisk situation som uppstått för de styrande i London. På grund utav den extrema mängden dödsfall har det börjat att bli svårt att ta hand om alla kroppar, nu flyttas de till och med under dagtid då nattens timmar inte längre räcker till.⁵⁹ Pepys får berättat för sig att en fru till en av hästskötarna vid hovet dött av sjukan. Kungen och drottningen förbereder omedelbar flytt till Milton: ”God preserve us”.⁶⁰ Ännu en gång beskriver Pepys hur sorgligt det är att gatorna är så tomma: ” [...] how sad a sight it is [...] ”. De människorna som rör sig ute på gatan är misstänksamma mot varandra och mot varje stängd dörr. Pepys skriver att två av tre affärer har slagit igen.⁶¹ Vid senare tidpunkt beskriver Pepys de som rör sig ute på gatorna som ” [...] people that had taken leave of the world”.⁶² Det är högtid att fördjupa vår förståelse för vad ’sad’ innebar för den tidiga moderna människan. Erin Sullivan spårar i *Beyond Melancholy* ordets etymologiska ursprung och beskriver hur ordet i tidig form betydde *fylld* eller *överfylld* i bemärkelsen ’fylld av upplevelsen av (exempelvis) krig’. I tidigmodern tid kunde ordet även stå för nyanser av *tyngd*, *tät*, *allvarlig* och *resolut*. Alla betydelserna hade att göra med att vara *fylld av sorg* och framför allt så blev ordets mening under denna tid det samma som *sorrow* och sedan dess har ordets betydelse helt och hållet varit i en känslornas sfär. Kärnan i känslan vara att man var *uppfylld* av den men om det endast var något negativt eller vad innebörd av sorgen faktiskt var kunde skilja markant i olika ’emotional communities’. I vissa fall kunde det vara att vara fylld av melankolisk svart galla men den fromma sorgsna pietisten kunde istället vara fylld av gudomlig ödmjukhet.⁶³ All sorg var alltså inte dålig. I ett protestantiskt religiöst perspektiv sågs sorg som ett

⁵⁵ 28 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 174.

⁵⁶ 28 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 174–175.

⁵⁷ 30 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 175.

⁵⁸ 8–9 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 186.

⁵⁹ 12 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 189.

⁶⁰ 12 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 189

⁶¹ 16 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 192.

⁶² 28 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 204–205.

⁶³ Sullivan, *Beyond Melancholy*, 2016, 17–18.

nödvändigt verktyg för att nå Guds nåd och frälsningen, sorg för att hantera synd. Men i extrema situationer och i tankarna hos mer fundamentalt övertygade kunde den emfaserade gudomliga sorgen övergå i spirituellt förtvivlan: att inte längre känna sig värdig syndernas förlåtelse, att förlora allt hopp.⁶⁴ En kan spekulera om vad 'people that had taken leave of this world' kände. Fenomenet gudomlig sorg kommer vi att ha anledning att återkomma till då det är tätt kopplat till predestinationsläran vilket vi kommer att ha anledning att titta närmre på längre fram.

Under promenad på väg till Greenwich ser Pepys ett lik liggandes i en öppen kista. Församlingen har inte tillsatt någon för att begrava kroppen utan istället satt en vakt vid kistan för att förhindra folk från att gå nära. Detta upprör Pepys så till den grad att han i dagboken beskriver det som: ” [...] a most cruel thing – this disease making us more cruel to one another than we are [to] dogs”.⁶⁵ Två veckor senare skriver Pepys att han är tveksam över att behöva gå förbi samma plats igen. Han upprepar ungefär samma ord om att de satt ut vakt, att pesten gör människor: ” [...] cruel as dogs one to another”.⁶⁶ I London ser Pepys brinnande bål på gatorna. Borgmästaren har beordrat eldande på inrådan från läkarna som utsetts till rådgivare för att hantera pestsituationen. Eldandet skulle rena luften från smitta.⁶⁷ Pepys ser eldar brinna längs med Themsen och ser två begravningar hållas mitt på ljusa dagen. Märkligt anser Pepys och fortsätter skriva: ” [...] doubtless all of the plague – and yet at least 40 or 50 people going along with every one of them”.⁶⁸

Veckan 12:e till 19:e september var den värsta under hela pestperioden vilket var helt emot det förväntade med tanke på att temperaturen hade sjunkit, vilket brukar betyda att pesten börjar avta: ” [...] which is very grievous to us all” skriver Pepys.⁶⁹ Men en vecka senare rapporterar Pepys att antalet döda sjunkit med minst 1800, ”välsignad vare Gud”.⁷⁰ Från den tredje oktober och framåt fortsätter nyhetsrapporteringen om pesten: om antalet döda (som sjunker i stort, men fortsätter att öka i det mest centrala London) och om anställda inom flottan som gått bort. Det är tydligt i dagboken att pesten börjat mattas av - antalet döda har i stort börjat sjunka, vilket förklaras av det kyligare höstvädret. Men det går inte heller att bortse från att människorna i denna miljö vant sig vid pestens rutiner. Pepys själv reflekterade över det: ”Talking with him in the highway, comes close by the bearers

⁶⁴ Sullivan, *Beyond Melancholy*, 2016, 30, 34.

⁶⁵ 22 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 201.

⁶⁶ 4 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 212.

⁶⁷ 6 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 213.

⁶⁸ 6 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 213–214.

⁶⁹ 20 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 234.

⁷⁰ 27 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 243.

with a dead corps of the plague; but Lord, to see what custom is, that I am come almost to <think> nothing of it".⁷¹ Inte längre är pesten och dess effekter något okänt - de har vant sig.

Pepys är vid Towner och beskriver omgivningen: gatorna är nästan tomma och stämningen beskrivs som melankolisk. Fattiga och såriga sjuka människor är de som syns till på gatorna. Pepys hör sorgliga historier när han promenerar genom området, folk pratar om de döda, vilka som är sjuka och var de är sjuka. Westminster med dess trånga och tätbefolkade gränder drabbades extra hårt av pesten. Pepys får höra att det inte finns några läkare kvar och bara en apotekare, alla antas vara döda. Men trots allt är folket hoppfulla - smittan förväntas börja avta under den kommande veckan: " [...] God send it".⁷² Härefter blir omnämmanden pesten allt mer sporadiska. Två veckor senare, den 29:e oktober beskriver Pepys hur han nästan sprang in i två kvinnor som bar en kista mellan sig, gråtandes. Han antar att det är en av kvinnornas make: " [...] which methinks is a sad thing".⁷³ Under årets två sista månader sjunker Pepys frekvens av omnämmande av pesten i samma takt som pesten börjat avta. Pepys följer statistiken över antalet döda och tackar Gud när siffrorna blir bättre och bättre, i takt med det allt kyligare vädret.⁷⁴ Den 22:e december oroar sig Pepys för det kommande året när antalet döda stigit (men marginellt, det har rapporterats ungefär 30 döda i jämförelse med sommarmånadernas tusental, i veckan). De hoppas på att pesten till slut ska ge med sig: " [...] or else God have mercy upon us, for the plague will certainly continue the next year if it doth not".⁷⁵

6.2 Pesten och statuskillnader

Det här avsnittet är en fortsättning på Pepys betraktelser men fokuserar på de som är längre ifrån pesten: de rika och de som kunnat fly, och något allmänt om statuskillnader och dess påverkan i pestens London.

Den 28:e maj, strax innan pestens stora spridning besöker Pepys Lady Sandwich: " [...] who is afeared of the sickness and resolved to be gone into the country [...] ". Men hon måste stanna för att reda ut sociala affärer.⁷⁶ Det här är första gången Pepys skriver i dagboken om att fly från pesten. Än har rädslan inte lett till sådana panik att intet

⁷¹ 7 okt., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 256.

⁷² 16 okt., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 268.

⁷³ 29 okt., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 282.

⁷⁴ 15, 22, 30 nov. 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 298, 305, 314.

⁷⁵ 22 dec., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 337.

⁷⁶ 28 maj, 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 110–111.

annat går före. Tre veckor senare är Pepys vid Cripplegate och skriver sedan i dagboken: ” [...] I find all the town almost going out of town, the coaches and waggons being full of people into the country”.⁷⁷ Pepys själv bestämmer sig för att skicka iväg sin mor och sin fru från staden. Ingen av dem beskrivs som nöjda med beslutet. Pepys själv överväger inte ens att lämna staden. Det dröjer några veckor tills att Pepys lämnar sin fru i Woolwich hos en av deras bekanta: ”And I left them [...] grieved in my heart to part with my wife, being worse by much without her, though some trouble there is in having the care of a family at home in this plague time”. Det var så klart dubbla känslor i att fly från pesten. Att lämna sitt hemma och sina ägodelar, att lämna arbete, vänner och bekanta på obestämd tid. Ännu värre måste det ha varit för familjer så som Pepys där vissa valde (eller var tvungna) att stanna. I Pepys fall fanns det så klart den praktiska aspekten, utan familjen på plats i London kunde han helt och hållet fokusera på sitt arbete. Pepys ord ’grieved in my heart’ kan vi titta på i ljuset av den praktiska aspekten. Sullivan förklarar i *Beyond Melancholy* att sorg som en av de huvudsakliga passionerna var i sin bredd mycket pluralistisk. Som tidigare nämnt kunde sorg både fungera positivt och negativt (i exemplet med ’godly sorrow’ s.15) men det var inte så enkelt att religiös sorg var positiv och profan sorg var negativ. Oftast förstods profan sorg (exempelvis vid dödsfall, förlust av egendom eller kärlek) som negativ men den kunde även bli till något stärkande, ett bränsle för att hantera svåra situationer.⁷⁸ Så Pepys beslut om att lämna sin familj på landet och sorgen över det kan ha blivit till något stärkande för att hantera den svåra situationen.

Hertigen av Albemarle kallar Pepys till hovet för Tangeraffärer. Mr Povy, som Pepys ridit till hovet med, vågar inte bli sedd då en av hans tjänare smittats av pesten vilket har använts för att skada och svärta ner Mr Povy. En intressant iakttagelse som visar på att en persons status kunde påverkas negativt av bara vetskapen om att någon i personens närhet smittats av pesten. Pepys får affärerna avklarade och reste hem direkt, trots att han inte hade varit där på länge.⁷⁹ Dessutom uppfattar han hovet som mycket otrevligt för tillfället: ” [...] I percieve, an unpleasing thing to be at Court, everybody being fearful one of another; and all so sad, enquiring after the plague [...] ”.⁸⁰ Under veckan därefter spenderar Pepys några dagar i Dagenham för att övervaka Sir George Carterets uppvaktning av Jemima Montagu.⁸¹ Han kommenterar efteråt:

⁷⁷ 21 jun., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 133.

⁷⁸ Sullivan, *Beyond Melancholy*, 2016, 199.

⁷⁹ Det är oklart om han menar vid hovet eller på platsen Hampton Court, dit hovet flyttat dagen innan.

⁸⁰ 10 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 153–154.

⁸¹ Jemima Sandwich var dotter till Greven av Sandwich, som var Pepys nästkusin och patron.

”But Lord, to see, among other things, how all these great people here are afeared of London, being doubtful of anything that comes from thence or that hath lately been there that I was forced to say that I lived wholly at Woolwich”.⁸²

De två exemplen på rädsla och misstänksamhet från de som flytt London visar tydligt på den psykologiska aspekten av pesten. Är det som kunnat fly mer rädda? Har de mer att förlora? Eller är det bara att det är de som ges möjlighet att uttrycka sin rädsla? Några veckor senare, den 28:e juli är Pepys åter på besök och skriver: ”But Lord, to see in what fear all the people here do live would make one mad. They are afeared of ut that come to them, insomuch that I am troubled at it and wish myself away”.⁸³ Pepys fortsätter med att skriva att de trots allt har visst fog för sin rädsla, en kaplan som var där samtidigt som Pepys två veckor tidigare har sedan dess sjuknat in och avlidit.⁸⁴ Värt att ha i åtanke att det är större chans att de viktiga människornas åsikter och tankar skrivs ner i dagboken. Det är troligt att de som inte är direkt utsatta för pesten är mer rädda än de som redan befinner sig mitt i det, de redan drabbade kan inte fly.

Att få kyrkogårdsplats för begravning har i mitten av juli börjat bli ett stort problem. Pepys beskriver att han känner sig bekymrad efter att ha hört att man börjat begrava folk ” [...] in the open Tuttle-fields, pretending want of room elsewhere; whereas the New-Chapel church-yard was walled in at the public charge in the last plague-time [...] ” – nu får endast de som har möjlighet att betala stora pengar begravas där.⁸⁵ Gordon D. Raeburn skriver att enligt protestantisk lära så spelade inte formen av begravning någon roll för själen slutgiltiga destination men för kommuniteten var begravningen viktig. Att förlora rätten till en riktig begravning riskerade att omintetgöra den kollektiva identiteten och individens status i det gemensamma riskerades.⁸⁶

I början på augusti är Pepys återigen i Dagenham. Han beskriver hur en stor grupp människor samlats för att få höra nyheter om hur många som avlidit den senaste tiden. Han verkar vara trött på frågan: ” [...] but methought it was a sad question to be so often asked me”.⁸⁷ Under besöket får Pepys berättat för sig en historia om hur John Wright (som bodde närheten) haft en yngre kvinna i sin tjänst som smittats och blivit satt isolerad i en stuga. Sjuksköterskan som skulle tittat till henne fick inget svar när hon var där och

⁸² 17 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 159–161.

⁸³ 28 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 173–174.

⁸⁴ Kaplanen är oidentifierad. 28 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 174.

⁸⁵ 18 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 162.

⁸⁶ Raeburn. *Plague. I Early Modern Emotions*, Broomhall (red.), 2017, 206.

⁸⁷ 3 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 180.

knackade på dörren, så hon rapporterade henne död. John Wright våndades över hur liket skulle flyttas och begravas. På vägen hem från den närliggande byn möter han den pestsmittade dödförklarade kvinnan och blir rädd. Det skickas efter en pestvagn som hämtar kvinnan. På vägen till 'pesthuset' möts vagnen av Sir Anthony Browne och några andra herrar som när de ser vagnen med de fördragna gardinerna blir nyfikna. De tror att det i vagnen färdas en dam, som inte vill bli sedd. Sir Anthony Browne sticker huvudet innanför gardinen och ser den sjukliga kvinnan och möts av fruktansvärd stank. Den unge mannen får strax därefter höra att hon var pestsmittad: ” [...] which put the young gentleman into a fright had almost cost him his life”.⁸⁸

Den siste augusti har Pepys beslutat sig för att flytta tillfälligt till Woolwich (vilket är en del av London idag men inte då, huvudsakligen för Pepys del så låg det utanför stadsmurarna). Pepys skriver: ” [...] the plague having a great encrease this week beyond all expectation [...] ”.⁸⁹ I månatliga sammanfattning beskriver han det publika tillståndet: ”Thus this month end, with great sadness upon the public through the greatness of the plague, everywhere through the Kingdom almost. Everyday sadder and sadder news of its encrease”.⁹⁰ Den senaste veckan har 7496 personer dött varav 6102 var av pesten. Han fortsätter med att skriva att det riktiga antalet mycket väl kan ha överstigit 10 000: ” [...] partly of the poor that cannot be taken notice of through the greatness of the number, and partly from the Quakers and others that will not have any bell ring for them”.⁹¹ Med tanke på Pepys beskrivning är det ett rimligt antagande att de tillhörande andra trossystem än det anglikanska riskerade att hamna utanför den officiella statistiken. Pepys beskriver sin egen situation: ”As to myself, I am very well; only in fear of the plague, and as much of an *Ague*⁹², by being forced to go early and late to Woolwich, and my family to lie there continually”. Han beklagar sig över att behöva åka till och från Woolwich var dag (Pepys verkar inte vara mycket för att pendla). Rädslan är fortsatt påtaglig och central i denna märkliga vardag.

I Greenwich blir Pepys nekad inträde på grund av rädsla för att han skulle ha kommit från London, till det att han berättade vem han var. Utan hög status gick det inte att resa som Pepys gjorde. Mycket av pestens praktiska effekter och hanteringen av pesten

⁸⁸ 3 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 180–181.

⁸⁹ 31 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 207–208.

⁹⁰ 31 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 208.

⁹¹ 31 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 208.

⁹² *Ague* översätts till frossa alt. feber. Delar ursprung med ordet 'acute' och har ursprunget i *skarp* eller *riktad*.

handlar om utrymme, tillgång till och begränsning av utrymme. *Spatial Theory* är ett forskningsområde, djupt inspirerat av den franska filosofen Henri Lefebvre som på senare år blivit ett allt mer populärt område för historiker. Teorin bygger på grundantagandet att utrymme både är producerat av sociala relationer och producerar sociala relationer, vilket Katie Barclay skriver om i kapitlet *Space and place* i *Early Modern Emotions*. Barclay beskriver hur känslor spelar en stor roll i processen för hur utrymme skapas, likadant att utrymme skapar känslor.⁹³ Teorin om tillgång till och begränsning av utrymme kan ge några insikter i hur olika grupper av människor hanterar pesten på olika sätt – med andra ord skulle en sådan analys av pesten potentiellt kunna förklara och beskriva hur det som stannat och de som flytt känslomässigt reagerar på olika vis. Kanske att det skapar en grund för att dra slutsatser om olika *emotional communities*. I Pepys fall blir tydligt när han tvingas ljuga om att han inte längre bor i London, det pestdrabbade området skapar rädsla. Självklart ligger rädlans grund i den rent biologiska smittan men att se på hur människan klassificerar olika områden och hur dessa klassificeringar av områden i sin tur leder till nya uttryck och reaktioner är ett spännande perspektiv.

Pepys hade blivit kallad till Greenwich tillsammans med några av sina kollegor från amiralitetsstyrelsen till möte för att komma fram till lösningar för att förhindra pestens vidare spridande. Det har blivit ett stort problem med människor som samlas för att begrava sina döda trots att alla begravningsmarscher och folksamlingar på grund utav pesten förbjuds. Pepys beskriver problem med ordningen: ” [...] but Lord, to consider the madness of people of the town, who will (becouse they are forbid) come in Crowds along the the dead Corps to see them buried”.⁹⁴ Han får under mötet berättat flertalet historier för sig, en sticker ut: ” [...] one was very passionate methought”.⁹⁵ En man har blivit anklagad för att ha förflyttat ett barn från ett karantänsställe i London. Det var ett barn till en välrespekterad sadelmakare som begravt alla sin andra barn. Sadelmakaren och hans fru som blivit inlåsta önskade i förtvivlan att deras enda barn vid liv skulle få bli räddat. Det helt nakna barnet lämnades i en nära väns armar varpå barnet togs med till Greenwich. Pepys och hans kollegor fattar beslutet att barnet ska få stanna.⁹⁶ Historien gjorde uppenbart intryck på Pepys som inte bara skriver ner den i dagboken utan också i ett brev till Lady Carteret. Pepys fördömer de som bryter mot lagen för att begrava sina döda men

⁹³ Barclay. *Space and place*. I *Early Modern Emotions*, Broomhall (red.), 2017, 20–22.

⁹⁴ 3 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 211.

⁹⁵ 3 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 211–212.

⁹⁶ 3 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 212.

sadelmakaren och hans fru som också bryter mot lagen genom att flytta deras barn från det karantänsatta huset ses på med stor respekt från Pepys.

7 Samuel Pepys och pesten

Nu är det högtid att titta närmre på Pepys egna känslor och reaktioner. Vi börjar den 10:e juni, precis när pesten på allvar flammade upp. Pepys oroades när han fick höra att pesten spridit sig till de centrala delarna av London (den första tiden var de smittade i tätbefolkade ytterdelar av staden). Än mer oroad blev han när han fick höra att de bekräftade fallen var på Fanchurch-street där hans läkare Dr. Alexander Burnet bodde. Under kvällen beskriver Pepys att han kände sig oroad av sjukdomens spridning och började fundera på praktiska problem: ” [...] particularly how to put my things and estate in order, in case it should please God to call me away – which God dispose of to his own glory”.⁹⁷ Dagen därpå tittar han till Dr. Burnet: ” [...] saw Dr. Burnets door shut. But he hath, I hear, gained great goodwill among his neighbours; for he discovered it himself first, and caused himself to be shut up for his own accord – which was very handsome”.⁹⁸ I relation till första gången Pepys var i närheten av pestmarkerade hus uttrycker han i sin redogörelse här varken oro eller skräck för smittan, tog nyfikenheten överhand? Eller var det av omtanke för Burnet?

Den tredje juli funderar Pepys över pesten och bekymret med att inte kunna undvika kontakt med andra människor: ” [...] the season growing so sickly that it is much to be feared how a man can [e]scape having a share with others in it – for which the good Lord God bless me or to be fitted to receive it”.⁹⁹ Huruvida han ska klara sig undan är upp till Gud. Han skriver att sovit dåligt den här natten (”mightily troubled”). Han drömde om Jacke Cole, hans skolkamrat, som nyligen avlidit: ”who was born at the same time with me, and we reckoned our fortunes pretty equal. God fit me for his condition”.¹⁰⁰ Pepys var väl medveten om att han kunde gå bort när som helst och han verkar se på saken som förutbestämd. Han ber inte Gud om att få undvika att smittas utan snarare att kunna hantera situationen när den händer och eftersom han valt att vara kvar i London måste han ha varit beredd på att när som helst kunna bli smittad. Det blir ganska tydligt att Pepys lämnat den puritanska tron från uppväxten (mer än att han av politiska skäl blev anglikan i samband

⁹⁷ 10 jun., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 124–125.

⁹⁸ 11 jun., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 125.

⁹⁹ 3 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 145.

¹⁰⁰ 3 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 145.

med restorationen). Alec Ryrie skriver att puritanska dagböcker brukar vara fyllda av ”obsessive self-observation” och på den punkten stämmer Pepys in, men den andra stora delen: ”hand-wringing of the pettiest of sins” stämmer inte alls med Pepys dagbok.¹⁰¹ Puritanerna skrev generellt i stor omfattning om förtvivlan och oro inför frälsningen vilket Pepys inte uttrycker någon oro för i dagboken.

Samtidigt som pesten rasar som allra värst har Pepys några av de gladaste dagarna på hela året, bland annat träffar han kung Karl II: ”[...] four days of as great content and honour and pleasure to me as ever I hope to live or desire or think anybody else can live”. Men han avslutar med att återgå till verkligheten: ”The Sickness is got into our parish this week; and is got ended everywhere, so that I begin to think of setting things in order, which I pray God enable me to put, both as to soul and body”.¹⁰² En dryg vecka senare i sin månadssammanfattning beskriver han sin situation och skriver att han aldrig varit lyckligare. Därefter övergår Pepys till att göra en nyhetsammanfattning:

”Thus we end this month, as I said, after the greatest glut of content the ever I had; only under some difficulty because of the plague, which grows mightily upon us, last week being about 1700 or 1800 [dead] of the plague”.¹⁰³

Men trots lycka och välmående är pestens gnagande oro där. Han funderar över sitt testamente och beskriver hur han är mycket nöjd efter att ha slutfört det: ”So that I shall be in much better state of soul, I hope, if it should please the Lord to call me away this sickly time”.¹⁰⁴ Vi kan av Pepys ord konstatera att ett gott testamente och en välordnad ekonomi gör susen för själen.

Den 15:e augusti gör Pepys ett för dagboken extraordinärt inlägg. Han beskriver hur han drömt den bästa drömmen han någonsin drömt: ”[...] I had my Lady Castemayne in my arms and was admitted to use all the dalliance I desired for her, and then I dreamed that this could not be awake but that it was only a dream [...]”.^{105:106} Han fortsätter att beskriva sina funderingar över drömmen:

”But that since it was a dream and that I took so much real pleasure in it, what a happy thing it would be if when we are in our graves (as Shakespeare resembles it), we could dream, and dream but such dreams as this – that then we should not need to be so fearful of death as we are this plague-time”¹⁰⁷

¹⁰¹ Ryrie, *Being Protestant in Reformation England*, 2013, 29.

¹⁰² 26 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 171.

¹⁰³ 31 jul., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 178.

¹⁰⁴ 13 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 189.

¹⁰⁵ 15 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 191.

¹⁰⁶ Lady Castlemayne: Barbara Villiers, hertiginna av Cleveland och mätress till Karl II.

¹⁰⁷ 15 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 191.

Samma dag men sent på kvällen är Pepys på väg hem. När han passerade genom en smal gränd kom han i direktkontakt med ett av pestens offer: ” [...] to my great trouble I met a dead Corps, of the plague [...] – but I thank God I was not much disturbed at it”.¹⁰⁸ Att döma av Pepys beskrivning tycks det vara högt värderat att inte bli rädd, att inte låta sig påverkas: han tackar Gud för att han inte blev negativt påverkad. Han var tvungen att befinna sig i det pestdrabbade området, han har förberett sig både praktiskt (genom testamentet och bokföringen) och mentalt (att lägga det i Guds händer) för den överhängande risken att bli smittad. Pepys verkar i detta läge se det som en dygd att inte bli rädd – att inte låta sig störas av den påtagliga döden omkring honom. Frågan är om det den puritanska arbetsmoralen eller är icke-rädslan i sig självt en dygd? Eller intalade han sig själv att han inte blev rädd för att hantera sin rädsla?

Dr Burnet dör i slutet på augusti en månad efter att hans tjänare dött och efter att hans hus öppnats upp igen: ”Now himself dead – poor unfortunate man”.¹⁰⁹ I kommentar till dagboken står det att han dog efter att ha obducerat ett pestoffer, de flesta som deltog vid obduktionen dog.¹¹⁰ Dr. Burnets död påverkar Pepys och han skriver att han därav inte fick gjort vad han skulle under dagen: ”But home sooner then ordinary; and after supper to read melancholy alone, and then to bed”.¹¹¹ I veckan därpå Pepys pratar med prästen från hans egen församling, St. Olave’s, som på frågan om pestens offer svarar att det dött nio personer i församlingen men att endast sex har jordfästs. Pepys kommenterar förfarandet med ogillade och det fick honom tänka att det förmodligen var likadant i fler församlingar och att pestens yttringar därmed var mycket värre än vad som uppskattats.^{112,113} Ännu ett exempel på Pepys kritiska karaktär: fler talet gånger har han påpekat problem med statistiken över de döda och hanterandet av döda.

Samma dag åkte Pepys för att möta Mr. Lewes, men han var inte på plats. I väntan tar Pepys nyfikenhet överhand: ” [...] so I went toward Moorefields to see (God forgive my presumption) whether I could see any dead Corps going to the grave [...] ”.¹¹⁴

¹⁰⁸ 15 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 192.

¹⁰⁹ 25 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 203.

¹¹⁰ Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 10, Companion, 49.

¹¹¹ 26 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 204.

¹¹² Pepys spekulation är helt korrekt. Det i efterhand uppskattade antalet döda är mycket högre än vad som dokumenterades. Statistiken som fördes för 1665 redovisade 97,306 döda varav 28,710 dog av andra orsaker än pesten. Modern forskning uppskattar att fler 100,000 dog av bara pesten, vilket var en fjärdedel av Londons befolkning och troligen ännu större del av fattigare områden. Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 10, Companion, 331.

¹¹³ 30 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 207.

¹¹⁴ Där begravdes pestoffer i massgravar. Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 207.

Nyfikenhet hos Pepys är ett genomgående personlighetsdrag, vilket var ett drag som i det här fallet var starkare än rädslan för att komma för nära pesten. Frågan är vad han kände ånger för i den situationen? *Presumption* kan översättas till 'antagande'. Med den översättningen uttrycker Pepys antingen ånger för själva antagandet att det skulle begravas kroppar eller ånger för antagandet att det skulle begravas kroppar *där*. Men *presumption* kan även översättas till 'övermod' och i så fall ber Pepys Gud om förlåtelse för sitt övermod sprunget ur nyfikenheten för att se de döda begravas. Men till nyfikenhetens förtret och till hälsans glädje såg han inget: ” [...] but as God would have it, did not”.¹¹⁵ Pepys fortsätter dagboksinslaget med en allmän iakttagelse: ”But Lord, how everybody’s looks and discourse in the street is of death and nothing else, and few people going up and down, that the town is like a place distressed – and forsaken”.¹¹⁶ Rädslan för pesten manifesteras till och med där den minst förväntas, den modemedvetna Pepys funderade:

”Up and put on my coloured silk suit, very fine, and my new periwig, bought a good while since, but darst not wear it because the plague was in Westminster when I bought it. And it is a wonder what will be the fashion after the plague is done as to periwigs, for nobody will dare to buy any haire for fear of the infection – that it had been cut off of the heads of people dead of the plague”¹¹⁷

Pepys var en mycket modern man (han var bland annat en av de allra första att anamma den kontinentala modeflugan peruken). Ett sådant här exempel visar om inte annat på hur rädslan för pesten kom att var en del utav alla livets instanser. Kan tyckas vara banalt men för Pepys var en sådan här fråga självklar. Pepys var en av de allra första i London att bära den så moderna peruken.¹¹⁸

Den 10:e september berättar Elizabeth för Pepys att hennes far blivit sjuk var på Pepys svarar att han är rädd för att det är pesten då deras hus är igenbommat. Anmärkningsvärt att Pepys visste att huset var igenbommat utan att ha berättat det för Elizabeth, antingen hade han också fått reda på nyheten över dagen eller så hade han inte berättat det för henne. Förutom orden om att han var rädd för att det var pesten så beskriver han ingen oro, ingen rädsla. Elizabeth beskrivs som 'troubled' och önskar att Pepys får någonting skickat till dem – vilket han lovar.¹¹⁹ Samtidigt som folk dör i tusental och Pepys svärföräldrar misstänkt fått pesten umgås Pepys med vänner och kollegor och beskriver sedan kvällen: ” [...] it being one of the times of my life wherein I was the fullest of true

¹¹⁵ 30 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 207.

¹¹⁶ 30 aug., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 207.

¹¹⁷ 3 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 2010.

¹¹⁸ Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 10, Companion, 100–101.

¹¹⁹ 10 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 219.

sense of joy”.¹²⁰ Två dagar senare visar Elizabeth ett brev från hennes bror Balthasar där det står att deras far är mycket sjuk och troligen kommer att dö. Pepys nedskrivna reaktion i dagboken är minst sagt ärlig: ” [...] which (God forgive me) did not trouble me so much as it should, though I was ended sorry for it”.¹²¹ Pepys hade egentligen ingen nära relation till sina svärföräldrar och han tycks vara mer orolig för vad han *borde* känna än vad han faktiskt kände.¹²²

För den 14:e september har Pepys skrivit ett ovanligt långt dagbokskapitel. Latham & Matthews noterar i sina transkriberingskommentarer att Pepys gjort många tillägg och ändringar i texten, vilket tyder på att han reviderat den efteråt, vilket var något han inte brukade göra.¹²³ Själva textens struktur tyder på att Pepys skrivit den vid (i huvudsak) två tillfällen. Den första delen är som dagboksinsläggen brukar vara: genomgång av dagen, någon form av eftersträvad objektivitet, fokus på de senaste händelserna. Den andra delen består av reflektioner över dagen och den senaste tiden i ett mer personligt perspektiv: ” [...] spent some thoughts upon the occurrences of this day, giving matter for as much content on one hand and melancholy on another as any day in all my life [...] ”.¹²⁴ Det första glädjeämnet var att Pepys fann sitt hus och sina tillhörigheter i samma skick som han lämnade det (efter att ha spenderat ett antal veckor därifrån). Pepys patron, greven av Sandwich, har vunnit en stor seger mot Nederländerna och kapat ett stort antal skepp, vilket får Pepys att nästan jubla av glädje. Det har dessutom för första gången sedan pestens utbrott rapporterats färre döda under den föregående veckan.¹²⁵ Samtidigt som Pepys glade sig åt dessa nyheter så verkar återkomsten till London ha varit något av en chockartad upplevelse. Han konstaterade att antalet döda sjunkit i stort, men inte innanför stadsmurarna där hans egna hus fanns. Han stötte på döda kroppar som bars för att begravas och en smittad fortfarande levande person bars nära honom precis vid Grace-church. Efter att ha räknat upp dessa två skrärande händelser går han sedan över till att beskriva hur två, av honom, ofta besökta tavernor tvingats stänga. Efter att ha avhandlat sina egna upplevelser och tavernorna fortsätter han att skriva om människorna runt omkring honom. Färjkarlen Payne har begravt sitt barn och var nu själv döende, en ytterligare färjkarl som skeppat Pepys några dagar

¹²⁰ 10 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 220.

¹²¹ 12 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 221.

¹²² Se Claire Tomalins biografi *Samuel Pepys The Unequalled Self*. Kapitlet ”After the diary” tar upp att när Elizabeths far gick bort påverkades inte Pepys nämnvärt. Men Pepys kom att vara familjen St Michels huvudsakliga försörjare.

¹²³ Se Latham & Matthews kommentar. Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6., 225.

¹²⁴ 14 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 223–224.

¹²⁵ 14 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 224–225.

tidigare har dött. Kapten Lambert och kapten Cuttle dog båda två i den stora segern, Sidny Montagu är mycket sjuk i feber, Mr. Lewes har begravt en dotter och båda Pepys tjänare Will och Tom har förlorat sina fäder i pesten under den senaste veckan: ” [...] doth put me into great apprehensions of melancholy, and with good reason. But I put off the thoughts of sadness as much as I can; and the rather to keep my wife in good heart, and family also”.¹²⁶ Den 30:e november fick Pepys de glada nyheterna att folk börjat återvända till London men samtidigt fick han höra att hans faster Bell varit död i sju veckor - offer för pesten.¹²⁷ Vad det gäller fasterns död uttrycker Pepys ingenting i dagboken. Nästa tillfälle då faster Bell omnämns är i årssammanfattningen som Pepys gör på nyårsafton: ”My whole family hath been well all this while, and all my friends I know of, saving my aunt Bell, who is dead, and some children of my Cosen Sarah’s, of the plague. But many of such as I know very well, dead”.¹²⁸ Fastern och kusinen är inga till Pepys särskilt närstående släktingar, han ger intryck av att inte känna något särskilt för deras olycka. Året beskrivs som fyllt av stor melankoli på grund av pesten, han understryker att han tvingats dela upp sin familj: frun och tjänare i Woolwich, hans tjänstemän i Greenwich och en ensam hushållerska kvar med honom i London. Pepys hoppas att hans val att stanna kvar i London ska bli belönat: ”But I hope the King will give us some satisfaction for that”.¹²⁹ Ännu gång skriver Pepys om det något motsägelsefulla i att han aldrig haft det bättre än under denna pesttid: ”I have never lived so merrily (besides that I never got so much) as I have done this plague-time [...]”.¹³⁰

8 Slutsatser

8.1 Allmänna och offentliga känslor

Denna studies huvuddel började med Pepys allmänna betraktelser kring pesten och följde det generella händelseförloppet. Från att rykten och rädsla börjat spridas efter att de första husen satts i karantän till att pesten höstkylan börjar avta. Att kunna fly pesten var i flera perspektiv en statusfråga och att som Pepys kunna välja att stanna kvar var inte alla privilegierat. Under tiden när pesten rasade som värst var det inte självklart att kunna röra

¹²⁶ 14 sep., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 225.

¹²⁷ 30 nov., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 314.

¹²⁸ 31 dec., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 342.

¹²⁹ 31 dec., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 341.

¹³⁰ 31 dec., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 342.

sig in och ur pestdrabbat område - det kunde kräva särskilda tillstånd eller särskilt inflytande. Detta är intressant för studiet av känslor sett i ljuset av teorin om rum och utrymme, inspirerat av Lefebvre. Med utgångspunkten i att utrymme och rum både skapar känslor och skapas av känslor är det rimligt att tänka sig att de som flytt och de som är kvar i pestdrabbade London upplevde pesten på olika vis och därmed kände olika saker och kände i olika grad. Pepys ger bilden av att de som flytt pesten i högre uträkning var rädda för pesten (alternativt rädda på ett annat vis) och misstänksamma mot de som flytt senare eller av annan anledning varit tvungen att ha närmre kontakt med pestdrabbade områden. De som flytt pesten kan sägas ha gemensamma upplevelser av pesten (att fly, att lämna hushåll, vardag och bekanta) och en gemensam misstro mot de som kommer från de drabbade områdena (senare än de själva). De som stannat kvar var tvungna att hantera vardagen och pestens villkor. Pestens effekter manifesteras i alla vardagens situationer, att se pestens offer, höra pestvagnarna rulla förbi och de ständigt ringande. För de som inte hade det välställt som Pepys måste också pesten ha fört med sig stora ekonomiska problem, begränsad tillgång till mat och arbete. Till slut hade de levande i pestens epicentrum till och med vant sig vid vardagen och reagerade inte längre på de extrema uttryck som några månader tidigare skapat total rädsla och panik.

Frågan är om man kan tala om olika *emotional communities*? I så fall är inte deras gemensamheter *a priori* det viktiga utan den gemensam upplevelsen av pesten 'här och nu' som påverkar hur rädslan uttrycks och manifesteras. Detta är ett område som borde undersökas noggrannare då det finns flertalet problem med att bara basera resonemanget på Samuel Pepys dagbok. Pepys beskrivningar är tendentiösa och lämnar mer plats för de enskilda rika och inflytelserika och deras åsikter och uttalanden. Vad den enskilda fattiga känner och tycker är inget som Pepys beskriver mer än i vaga beskrivningar av 'allmänhetens rädsla'. Genom dagboken exempel på hur vanliga människor valde att trotsa, både rädslan för pesten och lagen för att få begrava sina döda, vilket inte fyllde en funktion för själens räddning men för komuniteten, för gruppen. Av Pepys fördöms dessa handlingar, i hans intresse fanns den allmänna ordningen. Kanske att det här finns en kunskapsmässig diskrepans mellan en lärd person som Pepys och den vanliga människan? Troligare var det så att människor helt enkelt fann det viktigare att begrava sina döda än det var att undvika pesten även fast att kunskap om vad som orsakade pesten och hur det smittade var långt ifrån dagens vetenskapliga förklaringar så fanns det för tiden en allmän förståelse: att pesten smittade via luftburen stank (se sidan 11). Vidare går det att konstatera att rädslan för pesten inte bara var rädsla för att bli smittad utan även för dess sociala

konsekvenser. Att ens familj, släkt eller hushåll drabbades av pesten kunde leda till stora problem, som ges exempel på av Pepys: till exempel Mr Povy som inte vågade bli sedd vid hovet efter att en av hans tjänare hade smittats av pesten. Likadant den 'lustiga' historien om adelsmannen som tror sig titta efter en vacker dam men som visar sig vara en pestsmittad kvinna. Händelsen berättades som en lustig historia men den säger något om hur en individs sociala rykte kunde skadas av att råka vara nära vad som helst som misstänktes vara av pesten berört.

8.2 Pepys känslor

Nu har vi kommit fram till Pepys själv och slutsatser dragna av studiens andra del där fokus varit på Pepys personliga känslor och reaktioner. Vi börjar med att kasta en blick tillbaka på vad som pekades ut i metodavsnitten som ett problem: att dra en gräns mellan vad Pepys skrev att han kände och vad han faktiskt kände. Stephanie Trigg har skrivit att dagboken inte bara ska ses som ett viktigt historiskt dokument utan att det även (precis som alla andra dagböcker) ska betraktas som: ” [...] an exercise in the construction of the self”.¹³¹ I det perspektivet är Pepys funderingar över vad han borde känna självklara. Det finns här en spännande koppling till hans puritanska uppfostran. Ryrie har beskrivit hur puritaner: ” [...] thought hard about how the emotions fit within the wider spiritual and moral life”.¹³² Kanske att det till av det puritanska arvet?

I situation där människor dör i tiotusental och människan lever i rädsla och misstänksamhet borde tankarna kretsa kring den nästan överhängande risken för att dö. Pepys mötte rädslan genom att lösa sina praktiska problem. Hans tankar tycks ha kretsat kring hans efterlevande, den ekonomiska situationen, att färdigställa sitt testamente. Han nämner vid tillfälle uttryckligen rädsla för döden (i den beskrivna drömmen, se sidan 22) men frågan är om det är uttryckt i ett allmänt perspektiv eller om han privat faktiskt känner sådan rädsla för döden? Varför skriver inte Pepys om sin tro? Varför bekymrar han sig inte över synden? En teori skulle kunnat vara att han gör det, men i ett annorlunda perspektiv. Att vara arbetsför, driftig och flitig sticker i dagboken ut som de högsta av värden. Som när pesten väcker honom dödsångest och hans reaktion är att skriva färdigt sitt testamente.¹³³ Det skulle kunna tänkas vara att Pepys uppfattning var att de högsta av värden, de främsta

¹³¹ Trigg. *Samuel Pepys and the Great Fire of London. I Disaster, Death and the Emotions in Shadow of the Apocalypse, 1400–1700*, Spinks & Zika (red.), 2016, 345.

¹³² Ryrie, *Puritans and Emotion in the Early Modern World*, 2016, 212.

¹³³ Se sidan 22

dygderna – eller vägen till frälsningen – fanns i flitigheten. Den protestantiska arbetsmoralen, om man så vill kalla det. Alec Ryrie skriver att puritanska dagböcker överhängande behandlade: ” [...] obsessive self-observation and hand-wringing over the pettiest of sins”.¹³⁴ Pepys perspektiv ligger på hans plats i den verkliga världen, teologiska resonemang om själen har ingen plats i Pepys skrivna ord. Ryrie beskriver att ett problem med de puritanska dagböckerna är att de som känt sig nödgade att skriva om sin ångest för frälsningen bara är en del den stora gruppen medan de andra, de som inte led av denna rädsla, inte heller skrev om det: ”Those who were untroubled, or positively comforted, by the doctrine of the predestination did not require letters or treatises to be written to ease their consciences, and so we do not now hear their voices”.¹³⁵

Pepys hade inte bara av politiska skäl lämnat sin puritanska bakgrund vid restorationen. Pepys ogillade fanatiker (i Pepys värld de mer extrema av puritaner), han ansåg att de var problematiska för den allmänna ordningen och det sunda förnuftet.¹³⁶ Samtidigt var Pepys, som en majoritet av Londonborna, misstänksam mot prästerskapet. Han var intresserad av religionen och kyrkobesöken: ” [...] and had a particular dislike of sermons in which points of doctrine were incompetently handled, just as he had of preachers guilty of false quantities in their Greek or Latin”.¹³⁷ Så Pepys hade ett intresse för religionen, han gick i kyrkan som vem som helst, många söndagar flertalet gånger. Det finns vissa svar att finna i de religiösa diskussionerna som fördes i restorationens efterdyningar. I artikeln ”*Rational Religion*” in *Restoration England* ger John Spurr insikt i de filosofiska och religiösa idéerna som var i framkant i England efter samväldets fall. Spurr beskriver hur restorationens engelsmän var besatta av ’förnuftet’, vilket var en reaktion mot den protestantiska reformationens misstänksamhet mot det världsliga förnuftet: ”Reason had been stigmatized as the ”wisdom of the world,” as ”carnal reasoning” and, most harmful of all, as the enemy of faith”.¹³⁸ Det fördes efter restorationen en stor debatt om ’den rationella religionen’ vilket i huvudsak kom ur en allmän misstänksamhet mot prästerskapet och prästerskapets dominerande position i den religiösa debatten. Debatten ledde, enligt Spurr, inte till deism utan snarare moderniserade och förändrade den religionen: ”the first signs that a defensive clerical profession was becoming more willing and able to accommodate

¹³⁴ Ryrie, *Being Protestant in Reformation England*, 2013, 29.

¹³⁵ Ryrie, *Being Protestant in Reformation England*, 2013, 29.

¹³⁶ Religion. I Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol.10, *Companion*, 1983, 351.

¹³⁷ Religion. I Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol.10, *Companion*, 1983, 351.

¹³⁸ Spurr, ”*Rational Religion*” in *Restoration England*. *Journal of the History of Ideas*, Vol. 49, 1988, 563–564.

itself and its Gospel to the sensibilities and hubris of the laity".¹³⁹ Pepys var en av dessa lekmän - välutbildad och skeptisk mot prästerskapet. Rationalitet och förnuft var av Pepys de kanske mest betydande och högst prioriterade karaktärsdrag. Hans syn på kyrkan i stort var också av det rationella slaget: en nationell kyrka var nödvändig för landets sammanhållning. Latham skriver att Pepys flertalet gånger: "[...] expressed the view that ecclesiastical disputes were futile".¹⁴⁰ Vid tillfälle, under det första året av dagboksskrivande beskrev Pepys sin syn på religion: "So that I see religion, be it what it will, is but a humour, and so the esteem of it passeth as other things do".¹⁴¹ Observera att han inte menar 'humor' som vi tolkar ordet idag, i Pepys värld var religion absolut inte något humoristiskt. Det han menar är en av humoralpatologins vätskorna, en av de naturliga vätskor kroppen bestod av. Hans ord ska tolkas i den betydelsen: att religion är något självklart och naturligt, men i vilken utsträckning kan variera och dess betydelse kan öka och sjunka.

I avhandling *Fortunas Klädnader* har Kristiina Savin studerat lycka och olycka under tidigmodern tid och kom i sitt resultat fram till att: "[...] andliga orsaker som utlades i historieböcker och predikningar inte spelade någon direkt roll vid praktisk planering. Guds avsikter bakom olika jordiska händelseförlopp ansågs endast kunna tolkas i efterhand".¹⁴² Pepys var mycket rationell, sett i det ljuset var det inte konstigt för honom att trotsa rädslan för pesten då han uppenbarligen bedömde att det potentiella värdet överskred riskerna. Savin fortsätter: "Att försöka räkna ut Guds planer på förhand var ur teologins synpunkt omöjligt; den lutherska teologin är misstänksam mot all slags determinism".¹⁴³ Det var så klart flertalet av saker som fick Pepys att trotsa pesten och välja att stanna i London för arbetets skull bland annat i hopp om att bli belönad eller åtminstone att hans uppoffring skulle bli sedd av hans överordnade. Sådant som att han av nyfikenhet närmade sig pesten och trotsade rädslan ger insyn i hans karaktär. Frågan är om rädslan, melankolin och sorgen var de starkaste av känslor Pepys kände? Han beskriver dessa känslor men samtidigt hade han det bättre än han någonsin haft. En kan fråga sig om de positiva känslorna överskuggade pestens hemskheter. I vilket fall så är det så klart möjligt att känna många saker, i olika stunder och framför allt över ett halvårs tid (vilket är den tidsmässiga period denna studie rör sig över). Det finns något intressant i gränserna mellan de upplevda

¹³⁹ Spurr, "Rational Religion" in *Restoration England*. *Journal of the History of Ideas*, Vol. 49, 1988, 584.

¹⁴⁰ Religion. I Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol.10, *Companion*, 1983, 351.

¹⁴¹ 2 okt., 1660, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol.1, 257.

¹⁴² Savin, *Fortunas Klädnader*, 2011, 379.

¹⁴³ Savin, *Fortunas Klädnader*, 2011, 379.

känslorna, de beskrivna känslor, de skapade känslorna och de kanske saknade känslorna.

Samuel Pepys är inte representativ för den vanliga människan i 1660-talets England; inflytelserik, välutbildad och rik. Frågan är om han ens är representativ för de välställda? Åtminstone var hans bruk att skriva dagbok och sättet han skrev dagbok på inte representativt. Oavsett Pepys personliga representativitet så säger dagboken mycket om hur människan reagerade och hanterade den extrema situationen. Min övertygelse är att studiet av hur människan mötte katastrofer i dåtid leder till perspektiv på hur människan möter katastrofer i nutid och i framtid. Jag kan känna kusliga likheter mellan dagens nyhetsrapportering om Coronaviruset och Samuel Pepys nedtecknade ord om allmänhetens nervösa rädsla strax innan pestens utbrott:

”Great fears of the Sickenesse here in the City, it being said that two or three houses are already shut up. God preserve us all”.¹⁴⁴

9 Avslutning och didaktisk reflektion

Känslornas historia är för skolan relevant på flera nivåer. Dels i undervisningen: frågan om vad som är objektivitet och subjektivitet sätts i nytt ljus med metoderna och resultaten från känslornas historia; att känna något är högst personligt men djupt påverkat av faktorer utifrån kroppen. Linjen mellan humaniora och naturvetenskap blir i frågan om känslor otydlig, de olika sidorna går in i varandra. Jag tror att det hade kunnat vara ett spännande område att undervisa i för att närma sig den ganska knepiga delen av läroplanen i religionskunskap som behandlar relationen mellan religion och vetenskap.

Vi lämnar den allmänna kopplingen till undervisning i religionskunskap för ett perspektiv på en lite högre nivå. Studiet av känslornas historia har synliggjort problem med en äldre historieskrivning och en allmän förståelse för hur samhället moderniserades. Norbert Elias teori från 30-talet ’the civilizing process’ förklarade hur människan med moderniseringen lämnade sin barndom. Hans teori har, i synnerhet på senare år, blivit mycket kritiserad av bland annat Barbara Rosenwein i *Emotional Communities in the Early Middle Ages*. Känslohistoriker har visat att ’civiliserings processer’ skett långt mycket tidigare.¹⁴⁵ Kristiina Savin skriver i sin avhandling att: ”modernitet jämföras med rationalitet och vetenskapligt förhållningssätt gentemot verkligheten, med den för- och

¹⁴⁴ 30 apr., 1665, Pepys, *The Diary of Samuel Pepys*, vol. 6, 93.

¹⁴⁵ Rosenwein, *Emotional Communities in the Early Middle Ages*, 2007, 7–10.

tidigmoderna tiden får representera motsatsen”.¹⁴⁶ Hon fortsätter med att förklara hur det är ett förhållningssätt som bara ser ett snävt perspektiv, det vetenskapliga, men att människan idag inte nödvändigtvis handlar rationellt eller med vetenskaplig eftertanke: ”vardagstänkandet håller sig ofta nära den mänskliga livsvärlden, det är partiskt, deltagande, emotionellt och sinnligt konkret [...]”.¹⁴⁷ Någon som fortsatt på det spåret är filosofen Jonna Bornemark i den hyllade *Det Omätbaras Renässans*. I boken, med hjälp av tre tidigmoderna filosofers teorier, kritiserar Bornemark mätbarhetsamhället och tar upp problemen i sjukvården och skolan som hon härleder orsakade av bland annat en modern kunskapssyn som i alltför hög grad påverkats av naturvetenskapens krav på hårda kvantifierbara fakta och som inte lämnar plats för omdöme och eftertanke.¹⁴⁸ Bornemark tar upp tre dikotomier som kommit karakterisera vårt samhälle: åtskillnad mellan känsla och förnuft, kontrasten mellan det subjektiva och det objektiva och separationen mellan tro och vetande. Med dessa dikotomier ses det som inte är ’vetenskapligt’ som motsatser till det förnuftiga. Bornemark tar upp exemplen konst, religion och humaniora som sådana områden som tappar inkluderingen i ’det förnuftiga’. Med hjälp av bland annat Descartes förklarar Bornemark att dessa dikotomier inte är några motsatser till varandra egentligen utan sammanflätade: ”utan tilltro ingen riktning, utan känsla ingen uppfattning om *vad* som är viktigt, och utan subjektivitet ingen kunskap.”¹⁴⁹ För att föra diskussionen tillbaka till skolans värld. Jag tänker att ett spännande området för fortsatta studier på området finns i kombinationen av att studera känslor i skolans värld med de filosofiska perspektiv som bland annat Bornemark bidragit med.¹⁵⁰ En utgångspunkt finns i frågan: vad spelar det egentligen för roll vad lärare och elever *känner*?

¹⁴⁶ Savin, *Fortunas Klädnader*, 2011, 381.

¹⁴⁷ Savin, *Fortunas Klädnader*, 2011, 381.

¹⁴⁸ Bornemark, *Det omätbaras renässans*, 2019. Se inledning och baksidestext.

¹⁴⁹ Bornemark, *Det Omätbaras renässans*, 2019, 272–273.

¹⁵⁰ Utöver Bornemark rekommenderas den brittiska filosofen Mark Fisher som bland annat skrivit om det moderna kapitalistiska samhället och psykisk ohälsa i verken *Capitalist Realism* och *Ghost of My Life*.

10 Referenser

Källmaterial

Pepys, Samuel, *The diary: a new and complete transcription. Vol. 1, 1660*, Bell, London, 1972

Pepys, Samuel, *The diary: a new and complete transcription. Vol. 6, 1665*, Bell, London, 1972

Pepys, Samuel, *The diary: a new and complete transcription. Vol.10, Companion*, Bell, London, 1983

Litteratur

Alberti, Fay Bound, *Matters of the heart [Elektronisk resurs] history, medicine, and emotion*, Oxford University Press, Oxford, 2010

Bornemark, Jonna, *Det omätbaras renässans: en uppgörelse med pedanternas världsherravälde*, Andra reviderade utgåvan, Volante, Stockholm, 2019

Broomhall, Susan (red.), *Early modern emotions: an introduction*, 1st published 2017, Routledge, London, 2017

Gowland, Angus, *The worlds of Renaissance melancholy: Robert Burton in context*, Cambridge univ. press, Diss. Cambridge: Univ., 2006, Cambridge, 2006

Rosenwein, Barbara H., *Emotional communities in the early Middle Ages*, Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 2006

Rosenwein, Barbara H., *Generations of feeling: a history of emotions, 600–1700*, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, 2016

Rosenwein, Barbara H. & Cristiani, Riccardo, *What is the history of emotions?*, Polity Press, Cambridge, 2018

Ryrie, Alec, *Being protestant in reformation Britain*, Oxford University Press, Oxford, 2013

Ryrie, Alec. & Schwanda, Tom. (red.), *Puritanism and Emotion in the Early Modern World*, Palgrave Macmillan UK, London, 2016

Savin, Kristiina, *Fortunas klädnader: lycka, olycka och risk i det tidigmoderna Sverige*, Sekel, Diss. Lund: Lunds universitet, 2011, Lund, 2011

Smith, Neil G.. Mr. Pepys Goes to Church. *University of Toronto Quarterly*, Vol. 7, No. 4, juli 1938, 547–551.

Spinks, Jennifer. & Zika, Charles. (red.), *Disaster, Death and the Emotions in the Shadow of the Apocalypse, 1400–1700*, Palgrave Macmillan UK, London, 2016

Spurr, John. "Rational Religion" in Restoration England, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 49, No. 4, Oct. -Dec. 1988, 563–585

Sullivan, Erin, *Beyond melancholy: sadness and selfhood in Renaissance England*, First edition., Oxford University Press, Oxford, 2016

Tomalin, Claire, *Samuel Pepys: The Unequalled Self*, Penguin Books, London, 2012 [första gången utgiven av Viking, 2002]